

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

یادری از خداوند سبحان و اعتماد بر این که عالم محضر خداست و بواره نامگر بر احوال انسان و به مشور پاس داشت تمام بلند دانش و پژوهش و نظر به اجمیت جایگاه دانشگاه و امتحای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشمندان و اصحاب بیات علمی و اندکهای دانشگاه آزاد اسلامی مشهد می گردیم اصول زیر را در انجام خبایست های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تمغلی کنیم:

- ۱- اصل برانست: الشرام به برانست جویی از حرکت زرقار غیر خدای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثب های غیر علمی می آلائند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تمهده اجتناب از حرکت جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تمهیرات و منابع و اعتبار.
- ۳- اصل ترویج: تمهده رواج دانش و امانت تلج تحقیقات و انتقال آن به بکلران علمی و دانشمندان به غیر از مولودی که منغ قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تمهده رعایت حریم با حرمت با در انجام تحقیقات و رعایت جانب تعد و خودداری از حرکت حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: الشرام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تمهده صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان، با کشور و کجیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل خبیثت جویی: تلاش در رسانای بی جویی خبیثت و وفلاری به آن و دوری از حرکت پنهان سازی خبیثت.
- ۸- اصل باکیست دای و مسنوی: تمهده رعایت کامل حقوق دای و مسنوی دانشگاه و کجیه بکلران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تمهده رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن به پیشبرد توسعه کشور و کجیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه باستان‌شناسی
پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: باستان‌شناسی اسلامی

عنوان:

مطالعه و بررسی سکه‌ها و مدال‌های دوره قاجاریه
در موزه ملی (ایران باستان)

استاد راهنما:

دکتر جواد نیستانی

استاد مشاور:

دکتر مهدی موسوی

پژوهشگر:

زینب آزمون

پاییز ۱۳۸۹

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب زینب آزمون دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۱۶۱۲۰۰ در رشته باستان‌شناسی که در تاریخ ۸۹/۱۱/۲۵ از پایان‌نامه خود تحت عنوان:

مطالعه و بررسی سکه‌ها و مدال‌های دوره قاجار در موزه ملی ایران

با نمره ۱۹ و درجه عالی دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان‌نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام‌شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان‌نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام

خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ : ۸۹/۱۱/۲۵

دانشجوی کارشناسی ارشد زینب آزمون از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۹

بحروف نوزده و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما

تقدیم بہ:

پدر و مادر عزیز

و استاد کرامت قدم، شادروان دکتر مسعود آذرنوش

تشکر و قدردانی:

در انتخاب و نگارش این پایان نامه بزرگواران زیادی با من همراهی کرده و مشوقم بوده اند که از ایشان صمیمانه تشکر می‌کنم، از سرکار خانم دکتر سوسن بیانی بابت حمایت معنوی در گزینش موضوع و سرکار خانم دکتر لیلی نیاکان برای همراهی و راهنمایی در مراحل آغازین کارم تشکر می‌کنم. همچنین از جناب آقای دکتر جواد نیستانی استاد راهنما و جناب آقای دکتر مهدی موسوی استاد مشاورم بسیار سپاسگزارم. از سرکار خانم باصری سرپرست بخش مهر و سکه موزه ملی، سرکار خانم فروغیان در موزه سکه بانک سپه، سرکار خانم بهار رازی در موزه ملک و سرکار خانم کبر دیگری در موزه رضاعباسی سپاسگزارم. نهایتاً از حمایت های مادی و معنوی خانواده ام که در همه مراحل همراه و پشتیبانم بودند بسیار ممنون هستم و برایشان آرزوی تندرستی و سربلندی می‌کنم.

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

XX

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۱۱۰۲۸۹۱۰۰۱
عنوان پایان نامه: مطالعه و بررسی سکه ها و مدال های دوره قاجاریه در موزه ملی ایران		
نام و نام خانوادگی دانشجو: زینب آزمون	تاریخ شروع پایان نامه: ۸۸/۹/۲۰	
شماره دانشجویی: ۸۷۰۰۰۱۶۱۲۰۰	تاریخ اتمام پایان نامه: ۸۹/۱۱/۲۵	
رشته تحصیلی: باستان شناسی	استاد/استادان راهنما: دکتر جواد نیستانی	
استاد/استادان مشاور: دکتر مهدی موسوی		
چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده): سکه ها اسناد معتبر تاریخی هستند که وضعیت حکومتی شاهان، ضرابخانه ها، شعایر دینی و باورهای فکری، گرایش های اجتماعی و اوضاع اقتصادی عصر خود را بازگو می کنند. از عصر قاجاریه هزاران سکه در موزه ها و مجموعه های داخلی و خارجی برجای مانده که در کنار سایر اسناد مکتوب کمک شایان توجهی به درک و فهم این دوره تاریخی می کنند. موزه ملی به دلیل اعتبار و جایگاه ویژه، دارای اهمیت بسزایی است. از این رو، برای مطالعه ی سکه های قاجار نمونه های موجود در این موزه ارزیابی شد و سپس با روش جمع آوری اطلاعات از مجموعه های مختلف و مطالعات کتابخانه ای متن نهایی تدوین گردید. از میان ۶۹ نمونه سکه و مدال مطالعه شده و اسناد موثق علمی در این تحقیق، به نظر می رسد سکه ها، در آغاز این دوره به شیوه سنتی و قدیمی ضرب می گردید، از زمان فتحعلی شاه با الگو قرار دادن سکه های مختلف از دوره های گذشته و کشورهای بیگانه و در پی تعاملات بین المللی، تغییرات بنیادین بر روی سکه ها آغاز شد، از جمله تصویر انسان، شیر و خورشید و تاج بر روی سکه ها و مدال ها ظاهر گردید. در دوره محمد شاه همراه با تحولات سیاسی، شیر ایستاده و شمشیر به دست و هلال گیاهی، به نقوش قبلی افزوده شد. با استقرار دستگاه ضرب سکه در دارالخلافه تهران به سال ۱۲۹۳ هـ.ق. همزمان با دگرگونی های سریع و شتابنده ی جامعه به سوی مدرنیته، سکه و مدال نیز دچار تحول گردید. براین اساس تا پایان دوره قاجار، سکه ها و مدال ها به آینه تمام نمای تغییرات جامعه قاجار تبدیل شد.		

مناسب است تاریخ و امضا:

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

مناسب نیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده
	پیشگفتار
	فصل اول: کلیات طرح
۷	۱-۱ بیان مسأله تحقیق
۸	۱-۲ هدفهای تحقیق
۸	۱-۳ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن
۹	۱-۴ سوالات و فرضیه های تحقیق
۹	۱-۵ واژه های کلیدی
۱۰	۱-۶ روش تحقیق
۱۰	۱-۷ جامعه آماری و حجم نمونه ها
۱۱	۱-۸ محدودیت ها و مشکلات تحقیق
	فصل دوم: نگاهی اجمالی به تاریخ، جامعه، اقتصاد و فرهنگ ایران در دوره قاجار
۱۳	۲-۱ نگاه اجمالی به تاریخ دوره قاجار
۱۳	۲-۱-۱ ایل قاجار
۱۴	۲-۱-۲ روی کار آمدن قاجاریان و آغاز کار ایشان
۱۵	۲-۱-۳ آغا محمد خان (۱۲۱۱ - ۱۲۰۹ ه.ق.)
۱۶	۲-۱-۴ فتحعلی شاه قاجار (۱۲۵۰ - ۱۲۱۲ ه.ق.)
۱۷	۲-۱-۵ محمد شاه قاجار (۱۲۶۳ - ۱۲۵۰ ه.ق.)
۱۸	۲-۱-۶ ناصرالدین شاه (۱۳۱۳ - ۱۲۶۴ ه.ق.)
۱۹	۲-۱-۷ مظفرالدین شاه (۱۳۲۴ - ۱۳۱۳ ه.ق.)
۲۰	۲-۱-۸ محمدعلی شاه (۱۳۲۷ - ۱۳۲۴ ه.ق.)
۲۲	۲-۱-۹ احمدشاه (۱۳۴۴ - ۱۳۲۷ ه.ق.)
۲۳	۲-۲ نگاهی به مسایل اجتماعی ایران در عصر قاجار
۲۳	۲-۲-۱ جامعه ایران در عصر قاجار
۲۴	۲-۲-۲ تشکیلات حکومت در عهد قاجار

۲۶	..... ۲-۲-۳ دولت قاجار
۲۸	..... ۲-۲-۴ خانواده، نظامات خویشاوندی و طبقات اجتماعی در عصر قاجار
۳۱	..... ۲-۳ مسایل مالی و اقتصادی دوره قاجار
۳۱	..... ۲-۳-۱ وضعیت اقتصادی دوره قاجار
۳۳	..... ۲-۳-۲ وضعیت مالی دوره قاجار
۳۶	..... ۲-۳-۳ مالیه در زمان ناصرالدین شاه
۴۰	..... ۲-۳-۴ گمرک و ضرابخانه در زمان ناصرالدین شاه
۴۱	..... ۲-۳-۵ مالیات گذاری
۴۲	..... ۲-۴ نگاهی به اوضاع فرهنگ و هنر در عصر قاجار
	فصل سوم: ضرابخانه ها و سکه های ضربی یا چکشی دوره قاجار
۵۲	..... ۳-۱ مقدمه
۵۳	..... ۳-۲ سکه چیست و چگونه رواج یافت؟
۵۵	..... ۳-۳ تاریخچه ضرب سکه در ضرابخانه های سنتی ایران
۵۹	..... ۳-۴ مراحل و ابزار ضرب سکه
۶۴	..... ۳-۵ ضرابخانه های دوره قاجار
۶۷	..... ۳-۶ واحدها و اوزان سکه در دوره قاجار
۶۷	..... ۳-۶-۱ اوزان سکه های دوره قاجار
۶۹	..... ۳-۶-۲ واحد پول در دوره قاجار
۷۱	..... ۳-۶-۳ واحد سکه های مسی (فلوس)
۷۱	..... ۳-۷ سکه های چکشی یا ضربی دوره قاجار
۷۲	..... ۳-۷-۱ سکه های آغا محمدخان قاجار
۷۶	..... ۳-۷-۲ سکه های فتحعلی شاه
۷۹	..... ۳-۷-۳ سکه های ضربی سلاطین بی نام: حسینعلی شاه و سلطانعلی شاه قاجار
۷۹	..... ۳-۷-۳-۱ حسینعلی میرزا فرمان فرما
۸۰	..... ۳-۷-۳-۲ سلطانعلی میرزا ظل السلطان
۸۰	..... ۳-۷-۴ سکه های محمد شاه
۸۲	..... ۳-۷-۵ سکه های چکشی یا ضربی ناصرالدین شاه
۸۶	..... ۳-۸ نام و القاب شهرها

۸۷	۳-۹ فلوس یا سکه های مسی دوره قاجار
۹۱	۳-۹-۱ نقوش روی فلوس دوره قاجار
۹۸	۳-۹-۲ تفسیر و تبیین نگاره های روی فلوس
۱۰۲	۳-۹-۳ تاریخچه معاملات با فلوس در دوره قاجار و پایان کار آن
	فصل چهارم: سکه های ماشینی یا چرخی دوره قاجار
۱۱۰	۴-۱ مقدمه
۱۱۱	۴-۲ تاریخچه تأسیس ضربخانه چرخی یا ماشینی در ایران عصر قاجار
۱۱۴	۴-۳ آغاز کار ضربخانه چرخی یا ماشینی دوره قاجار
۱۱۶	۴-۳-۱ سکه های چرخی یا ماشینی ناصرالدین شاه
۱۲۱	۴-۳-۲ سکه های چرخی یا ماشینی مظفرالدین شاه
۱۲۲	۳-۳-۴ سکه های چرخی یا ماشینی محمدعلیشاه قاجار
۱۲۴	۴-۳-۴ سکه های چرخی یا ماشینی احمد شاه
	فصل پنجم: مدالها و نشانهای عصر قاجار
۱۲۸	۵-۱ مقدمه
۱۲۹	۵-۲ نشان ها و مدال های آقا محمدخان قاجار
۱۳۰	۵-۳ نشان قشونی عباس میرزا
۱۳۰	۵-۴ نشان ها و مدال های فتحعلی شاه
۱۳۲	۵-۵ نشان ها و مدال های محمد شاه
۱۳۴	۵-۶ نشان ها و مدال های ناصرالدین شاه
۱۴۰	۵-۷ نشان ها و مدال های مظفرالدین شاه
۱۴۳	۵-۸ نشان ها و مدال های محمدعلی شاه
۱۴۴	۵-۹ نشان ها و مدال های احمد شاه
	فصل ششم: معرفی سکه ها، فلوس و مدال های قاجاریه موجود در موزه ملی ایران
۱۴۷	۶-۱ مقدمه
۱۴۸	۶-۲ سکه ها، فلوس و مدالهای قاجاریه موجود در موزه ملی (ایران باستان)
۱۴۹	۶-۳ سکه ها و مدال های آغامحمدخان موجود در موزه ملی
۱۵۰	۶-۴ سکه های فتحعلی شاه موجود در موزه ملی

- ۱۵۲..... ۶-۵ سکه ها و مدال های محمد شاه قاجار موجود در موزه ملی
- ۱۵۳..... ۶-۶ مدال های ناصرالدین شاه موجود در موزه ملی
- ۱۵۵..... ۶-۷ سکه های مظفرالدین شاه موجود در موزه ملی
- ۱۵۷..... ۶-۸ سکه ها و مدال های محمدعلی شاه موجود در موزه ملی
- ۱۵۸..... ۶-۹ سکه های احمد شاه موجود در موزه ملی
- ۱۵۹..... ۶-۱۰ تعدادی از فلوس قاجاری دوره قاجار موجود در موزه ملی

فصل هفتم: بازتاب مسایل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دوره قاجار بر سکه ها و مدالهای

این دوره

- ۱۶۴..... ۷-۱ مقدمه
- ۱۶۷..... ۷-۲ تحلیل سکه ها و مدال های آغامحمدخان
- ۱۶۹..... ۷-۳ تحلیل سکه ها و مدال های فتحعلی شاه
- ۱۸۱..... ۷-۴ تحلیل سکه ها و مدال های محمد شاه
- ۱۸۸..... ۷-۵ تحلیل سکه ها و مدال های ناصرالدین شاه پیش از ضرب ماشینی سکه
- ۱۹۳..... ۷-۶ سکه ها و مدال های ماشینی در نیمه دوم عصر قاجاریه
- ۱۹۳..... ۷-۷ تحلیل سکه ها و مدال های چرخشی ناصرالدین شاه
- ۱۹۶..... ۷-۸ تحلیل سکه ها و مدال های مظفرالدین شاه
- ۱۹۷..... ۷-۹ تحلیل سکه ها و مدال های محمد علی شاه
- ۲۰۰..... ۷-۱۰ تحلیل سکه ها و مدال های احمد شاه

فصل هشتم: جمع بندی و نتیجه گیری

- ۲۱۰..... نشان ها و مدال ها
- ۲۱۱..... نشان مسی جلادت
- ۲۱۴..... فلوس
- ۲۲۶..... منابع و مآخذ
- ۲۳۲..... جدولها
- ۲۳۵..... نمودارها
- ۲۳۸..... تصاویر سکه های قاجاری مورد مطالعه در این پژوهش موجود در موزه ملی
- ۲۵۸..... طرحها

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۲۳۲.....	جدول شماره ۱: آمار کل نمونه سکه، فلوس و مدالهای مورد بررسی
۲۳۲.....	جدول شماره ۲: پراکندگی نمونه سکه و مدال مورد بررسی هر یک از شاهان قاجار
۲۳۳.....	جدول شماره ۳: نمونه سکه های بررسی شده هر یک از شاهان قاجار
۲۳۳.....	جدول شماره ۴: نمونه مدال های بررسی شده هر یک از شاهان قاجار
	جدول شماره ۵: نگاره جانوران بر روی نمونه فلوسها و جدول شماره ۶: شهرهای محل ضرب نمونه
۲۳۴.....	فلوسها

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲۳۵.....	نمودار شماره ۱: آمار کل نمونه سکه، فلوس و مدالهای مورد بررسی
۲۳۵.....	نمودار شماره ۲: پراکنندگی نمونه سکه و مدال مورد بررسی هر یک از شاهان قاجار
۲۳۶.....	نمودار شماره ۳: نمونه سکههای بررسی شده هر یک از شاهان قاجار
۲۳۶.....	نمودار شماره ۴: نمونه مدالهای بررسی شده هر یک از شاهان قاجار
۲۳۷.....	نمودار شماره ۵: نگاره جانوران بر روی نمونه فلوسها
۲۳۷.....	نمودار شماره ۶: شهرهای محل ضرب نمونه فلوسها

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۲۳۸.....	(تصویر ۱) سکه طلا آغامحمد خان شماره اثر: ۱۲۱۱/۱
۲۳۸.....	(تصویر ۲) سکه نقره آغا محمد خان شماره اثر: ۱۹۵۳(۳۴)
۲۳۹.....	(تصویر ۳) سکه نقره آغا محمد خان ۲۶۱۵/۱
۲۳۹.....	(تصویر ۴) سکه طلا فتحعلی شاه شماره اثر: ۱۲۱۴ (۳۷)
۲۳۹.....	(تصویر ۵) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر: ۴۸۷/۱۲ (۳۸)
۲۴۰.....	(تصویر ۶) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر: ۴۸۷/۴
۲۴۰.....	(تصویر ۷) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر ۴۸۷/۴ (۳۵)
۲۴۰.....	(تصویر ۸) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر: ۴۸۷/۵
۲۴۱.....	(تصویر ۹) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر ۳۶
۲۴۱.....	(تصویر ۱۰) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر: ۴۸۷/۶
۲۴۱.....	(تصویر ۱۱) سکه نقره فتحعلی شاه شماره اثر: ۱۲۱۴
۲۴۲.....	(تصویر ۱۲) سکه نقره محمدشاه، شماره اثر: ۴۸۸/۱ (۳۹)
۲۴۲.....	(تصویر ۱۳) مدال نقره محمدشاه، شماره اثر: ۴۸۸/۳ (۴۰)
۲۴۲.....	(تصویر ۱۴) مدال مسی محمدشاه، شماره ثبت: ۱۰۷۳
۲۴۳.....	(تصویر ۱۵) مدال نقره ناصرالدین شاه، ۴۸۸/۵ (۴۲)
۲۴۳.....	(تصویر ۱۶) مدال نقره ناصرالدین شاه شماره اثر: ۴۹۰/۳ (۴۱)
۲۴۳.....	(تصویر ۱۷) مدال نقره قشونی ناصرالدین شاه، شماره اثر: ۴۹۰/۷ (۴۴)
۲۴۴.....	(تصویر ۱۸) مدال طلای ناصرالدین شاه، شماره اثر: ۱۲۱۶ (حیدرآبادیان، ۸۳)
۲۴۴.....	(تصویر ۱۹) سکه نقره مظفرالدین شاه، شماره اثر: ۴۹۱/۲ (۴۵)
۲۴۴.....	(تصویر ۲۰) سکه نقره مظفرالدین شاه، شماره اثر: ۴۹۱/۳
۲۴۵.....	(تصویر ۲۱) سکه نقره مظفرالدین شاه، شماره اثر: ۱۲۷۵ (۵۰)
۲۴۵.....	(تصویر ۲۲) سکه نقره محمدعلی شاه، شماره اثر: ۴۹۲/۲ (۴۶)
۲۴۵.....	(تصویر ۲۳) مدال نقره محمدعلی شاه، شماره اثر ۴۹۲/۱ (حیدرآبادیان، ۸۲)
۲۴۶.....	(تصویر ۲۴) سکه نقره احمدشاه، شماره اثر: ۱۲۶۷ (۴۹)
۲۴۶.....	(تصویر ۲۵) سکه نقره احمدشاه، شماره اثر: ۴۹۳

- تصاویر فلوسهای قاجاری مورد مطالعه در این پژوهش موجود در موزه ملی ۲۴۷
- (تصویر ۲۶) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۱۵/۸) ۲۴۷
- (تصویر ۲۷) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۱۷/۱۷) ۲۴۷
- (تصویر ۲۸) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۱۷/۳۶) ۲۴۷
- (تصویر ۲۹) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۵/۶۴) ۲۴۸
- (تصویر ۳۰) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۸/۵) ۲۴۸
- (تصویر ۳۱) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۸/۹۵) ۲۴۸
- (تصویر ۳۲) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۹/۴۸) ۲۴۹
- (تصویر ۳۳) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۱۲/۹۴) ۲۴۹
- (تصویر ۳۴) شماره اثر: ۸۷۸ (گرم ۱۴/۹) ۲۴۹
- (تصویر ۳۵) شماره اثر: ۸۷۸ ..... ۲۵۰
- (تصویر ۳۶) شماره اثر: ۲۵۸۷ (گرم ۱۲/۷۸) ۲۵۰
- (تصویر ۳۷) شماره اثر: ۱۰۷۳ ..... ۲۵۰
- (تصویر ۳۸) شماره اثر: ۱۰۷۳ (گرم ۱۸/۳۶) ۲۵۱
- (تصویر ۳۹) شماره اثر: ۱۲۹۸-۳ ..... ۲۵۱
- (تصویر ۴۰) شماره اثر: ۱۲۹۸-۴ (گرم ۱۸/۳۶) ۲۵۱
- (تصویر ۴۱) شماره اثر: ۱۲۹۸-۵ ..... ۲۵۲
- (تصویر ۴۲) شماره اثر: ۱۲۵۹۴ ..... ۲۵۲
- (تصویر ۴۳) شماره اثر: ۱۸۸۶ (۸) و (تصویر ۴۴) شماره اثر: ۱۸۸۶ (A ۸) ۲۵۲
- (تصویر ۴۵) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۹/۳) ۲۵۳
- (تصویر ۴۶) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۱۲/۴) ۲۵۳
- (تصویر ۴۷) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۱۳/۲۷) ۲۵۳
- (تصویر ۴۸) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۳/۸) ۲۵۴
- (تصویر ۴۹) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۴/۱۹) ۲۵۴
- (تصویر ۵۰) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۷/۸۳) ۲۵۴
- (تصویر ۵۱) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۹/۸) ۲۵۵
- (تصویر ۵۲) شماره اثر: ۱۸۸۶ (گرم ۱۰/۵۶) ۲۵۵
- (تصویر ۵۳) شماره اثر: ۱۸۸۶ (۷) و (تصویر ۵۴) شماره اثر: ۱۸۸۶ (A ۷) ۲۵۵

- ٢٥٦.....(٤A) ١٨٨٦ شماره اثر (٥٦ تصوير) و(٣A) ١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٦ تصوير ٥٥) شماره اثر: ١٨٨٦ (٣A) و(تصوير ٥٦) شماره اثر ١٨٨٦ (٤A).....
- ٢٥٦.....(٥-١) ١٨٨٦ شماره اثر (٥٨ تصوير) و(٥) ١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٦ تصوير ٥٧) شماره اثر: ١٨٨٦ (٥) و(تصوير ٥٨) شماره اثر ١٨٨٦ (٥-١).....
- ٢٥٦.....(٩/٢٧) ١٨٨٦ شماره اثر: (٦٠ تصوير) و(٦) ١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٦ تصوير ٥٩) شماره اثر: ١٨٨٦ (٦) و(تصوير ٦٠) شماره اثر: ١٨٨٦ (٩/٢٧).....
- ٢٥٧..... ١٨٨٦ شماره اثر: (١٤) و(٦٢ تصوير) ١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٧ تصوير ٦١) شماره اثر: ١٨٨٦ (١٤) و(تصوير ٦٢) شماره اثر: ١٨٨٦.....
- ٢٥٧..... ١٨٨٦-٠ شماره اثر: (٦٤ تصوير) و١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٧ تصوير ٦٣) شماره اثر: ١٨٨٦-٠ (٦٤ تصوير) و١٨٨٦ شماره اثر: ١٨٨٦.....
- ٢٥٧..... (١٠/٣٨) ١٨٨٦ شماره اثر: (٢٥٧ تصوير ٦٥) شماره اثر: ١٨٨٦ (١٠/٣٨).....

فهرست طرح ها

صفحه	عنوان
۲۵۸.....	طرح شماره ۱.....
۲۵۸.....	طرح شماره ۲.....
۲۵۸.....	طرح شماره ۳.....
۲۵۹.....	طرح شماره ۴.....
۲۵۹.....	طرح شماره ۵.....
۲۵۹.....	طرح شماره ۶.....
۲۶۰.....	طرح شماره ۷.....
۲۶۰.....	طرح شماره ۸.....
۲۶۰.....	طرح شماره ۹ و طرح شماره ۱۰.....
۲۶۱.....	طرح شماره ۱۱ و طرح شماره ۱۲.....
۲۶۱.....	طرح شماره ۱۳ و طرح شماره ۱۴.....
۲۶۱.....	طرح شماره ۱۵ و طرح شماره ۱۶.....
۲۶۲.....	طرح شماره ۱۷ و طرح شماره ۱۸.....
۲۶۲.....	طرح شماره ۱۹ و طرح شماره ۲۰.....
۲۶۲.....	طرح شماره ۲۱ و طرح شماره ۲۲.....
۲۶۳.....	نمونه طرح مهرهای ساسانی به دست آمده از تپه ابو نصر شیراز (Frye. ۱۹۷۳).....
۲۶۳.....	طرح شماره ۲۳ و طرح شماره ۲۴.....
۲۶۳.....	طرح شماره ۲۵ و طرح شماره ۲۶.....
۲۶۴.....	طرح شماره ۲۷ و طرح شماره ۲۸.....
۲۶۴.....	طرح شماره ۲۹ و طرح شماره ۳۰.....
۲۶۴.....	طرح شماره ۳۱ و طرح شماره ۳۲.....
۲۶۵.....	طرح شماره ۳۳ و طرح شماره ۳۴.....
۲۶۵.....	طرح شماره ۳۵.....

چکیده

سکه ها اسناد معتبر تاریخی هستند که وضعیت حکومتی شاهان، ضرابخانه‌ها، شعایر دینی و باورهای فکری، گرایش‌های اجتماعی و اوضاع اقتصادی عصر خود را بازگو می‌کنند. از عصر قاجاریه هزاران سکه در موزه‌ها و مجموعه‌های داخلی و خارجی برجای مانده که در کنار سایر اسناد مکتوب کمک شایان توجهی به درک و فهم این دوره تاریخی می‌کنند.

موزه ملی به دلیل اعتبار و جایگاه ویژه، دارای اهمیت بسزایی است. از این رو، برای مطالعه‌ی سکه‌های قاجار نمونه‌های موجود در این موزه ارزیابی شد و سپس با روش جمع‌آوری اطلاعات از مجموعه‌های مختلف و مطالعات کتابخانه‌ای متن‌نهایی تدوین گردید.

از میان ۶۹ نمونه سکه و مدال مطالعه شده و اسناد موثق علمی در این تحقیق، به نظر می‌رسد سکه‌ها، در آغاز این دوره به شیوه سنتی و قدیمی ضرب می‌گردید، از زمان فتحعلی شاه با الگو قرار دادن سکه‌های مختلف از دوره‌های گذشته و کشورهای بیگانه و در پی تعاملات بین‌المللی، تغییرات بنیادین بر روی سکه‌ها آغاز شد، از جمله تصویر انسان، شیر و خورشید و تاج بر روی سکه‌ها و مدال‌ها ظاهر گردید. در دوره محمد شاه همراه با تحولات سیاسی، شیر ایستاده و شمشیر به دست و هلال گیاهی، به نقوش قبلی افزوده شد. با استقرار دستگاه ضرب سکه در دارالخلافه تهران به سال ۱۲۹۳ هـ.ق. همزمان با دگرگونی‌های سریع و شتابنده‌ی جامعه به سوی مدرنیته، سکه و مدال نیز دچار تحول گردید. براین اساس تا پایان دوره قاجار، سکه‌ها و مدال‌ها به آینه تمام‌نمای تغییرات جامعه قاجار تبدیل شد.

پیشگفتار:

اشیاء و داده‌های باستان‌شناختی غیر منقول از مواد و متریال‌های مختلف ساخته شده‌اند همچون سفال، سنگ، فلز، چوب، استخوان، پارچه و غیره که با مطالعه آنها اطلاعات مربوط به زمان ساخت شیء رمزگشایی و آشکار می‌گردد. از میان مواد و جنس‌های مختلف اشیاء، فلز از موادی است که دوام و قوام خوبی دارد و بخصوص فلز طلا به دلیل خاصیت عالی خود دچار فرسودگی و پوسیدگی نمی‌گردد و از این رو در مطالعات باستان‌شناسی جایگاه بالایی دارد.

از میان تمام اشیاء و موضوعات غیر منقول باستان‌شناسی همچون بازمانده‌های اشیاء و ظروف سفالی، مجسمه‌ها و ظروف سنگی، تابلوهای نقاشی، کتیبه‌های پوستی، ابزار و اشیاء استخوانی و اشیاء فلزی چون ظروف فلزی، شمشیر، و ادوات جنگی، اسباب و لوازم نجوم و ده‌ها مورد دیگر از موضوعات مورد مطالعه در پژوهش‌های این علم، سکه‌ها اشیایی هستند که بیشترین اطلاعات موثق زمان خود را بازگو می‌کنند. از این رو اگر در سایت‌ها و لایه‌های مختلف حفاری و یا در تحقیقات موردی دیگر به سکه برخورد شود می‌تواند در حصول نتایج قابل اطمینان و درست بسیار راهگشا باشد.

این فلز با وجود حجم کوچک خود حاوی اطلاعات مختلفی است. با مطالعه و بررسی سکه‌ها در طول تاریخ می‌توان دریافت که سکه نقشی فراتر از انجام مبادلات اقتصادی درون مرزهای سیاسی داشته است. با کمی دقت مفاهیم مذهبی سکه‌ها به وضوح به چشم می‌خورد. در حقیقت نقوش و خطوط سکه‌ها دارای پیام اجتماعی، سیاسی و بالاخص مذهبی بوده‌اند که به دست ملت‌ها رد و بدل می‌شد.

همانطور که بررسی علامات رسمی دولت‌ها، و نقوش، آرایه‌ها، اعداد و ارقام، چهره‌ها و جانوران، خط و نوشته‌ها، انبوهی از اطلاعات و داده‌های عملی را بیان می‌کند مطالعه جنس و عیار و میزان ترکیبات درون فلز و احیاناً قلب و غش بر روی سکه‌ها نیز کمک موثری برای روشن شدن تاریخ اقتصاد می‌کند.